

Ereilearen Parabola hamabi euskalki diferentez

Presentatzen dugun lana, Bonaparte printzeak bildu zituenetarikoa bat du. Denok dakigun bezala, Bonapartek gogor ekin zion euskarari eta ehun urtez aurreratu zitzaizen gaur egungo filologoei, euskalkiak sakonki estudiatuz, herriak, herrikkak, eta hauzoak korrituz, egun magnetofonoak direla medio egiten dugun lan bera eskuz eta paperez burutuz. Jakina denez, lan hori ez zuen berak bakarrik egin: kolaboratzaileak aurkitu zituen leku askotan eta haien oharrei esker egin ahal zituen egindakoak. Bonapartek berak eskatzen zien zer egin eta nola, gehienetan itzulpenak egitera bidaltzen zituela, bakoitzak bere euskalki edo sub-euskalkira bihur ziezazkion harek emandako testuak, sarritan Bibliako parteren bat edo beste. Horrela, badugu testu pila bat euskalki diferentez idatzia. Bonaparteren asmoa, seguraski, lanok publikatzea izan zen: modua eta medioak zituenean horixe egiten zuen eta honela ikus dezakegu nola argitaratu zuen hainbat gauza, Londres-en batipat. Argitaratzen zituen lan hauetatik 250 ale inprimatzen zuen gehienetan, eta inprimatu gabe zeuden lanak bibliotekan sartzen zituen: hainbeste eskuidazki dago argirik ikusi gabe denbora luzez. Beste batzutan ez zituen lan osoak publikatzen, zati batzuk baizik. Gaurko testuak azken hauetarikoak ditu: hemen ematen den **Ereilearen Parabola** S. Mateoren Ebangeliotik harturik dago, S. Mateoren Ebangelioa izan baitzen, hain zuzen, berak bere kolaboratzaileei eskatutako itzulpenetako bat. Hortik, testu hau aukeratu zuen argitaratzeko, Londres-en, 1878. urtean publikatu zuelarik: «**Parabola del Sembrador** traducida a los ocho dialectos del vascuence y a cuatro de sus subdialectos» (Imprints L. L. Bonaparte), Londres, 1878. Horixe dio liburuak azalean.

Euskal Filologo direnendako eta ez direnzentzat, euskaraz dakigun guztiontzat, interesgarriak dira testu hauek historia aldetik eta dialektologia aldetik ere: morfologia, sintaxia, hitz konposaketa, hiztegia, eta beste holako gauzak ikus daitezke hemen, testuak berak nahiko laburrak izan arren.

Tituluan jarri dugunaren arabera, ereilearen parabola daukagu eskutartean, hamabi euskalki diferentz eman. Dena dela, hau ez dela egia osoa esan behar dugu: berez, zortzi euskalki ditugu, beste lanak, zinez, subeuskalkizat jo behar ditugaririk. Komeni zaigu, gauzak argiago gera daitezzen, «euskalki» eta «subeuskalki» kontzeptuez, laburki bada ere, zertxobait esatea, zer ulertzen zuen haietaz Bonapartek jakiteko.

Askotan aritzen gara Bonaparteren mapa linguistikoari buruz, haiek zituen euskalkiei buruzko eritziez, dialektoak gora eta behera, nola edo hala, etab. Dena den, urteetan zehar Bonapartek landu zuen eritzia ez zen uniformea eta gau batekoa. Hiru aldiz, gutxienez, aldatu egin zuen eritzia, azkenean, ondoan ezarriko duguna finkatu arte. Hain segurki, 1869an, Bonaparteren ustetan zortzi euskalki genituen nagusi:

- 1) Bizkaiera
- 2) Gipuzkera
- 3) Goinafar iparraldekoa
- 4) Lapurtera
- 5) Goinafar hegoaldekoa
- 6) Zuberera
- 7) Behenafar sortaldekoa
- 8) Behenafar sartaldekoko

Hemen aipatu ditugun euskalkiok beste subeuskalki batzuez zeuden osotuak, denetara 25 aurki genitzakeelarik. Presentatzen diren testuak 8 euskalki horiek osotzen dituzte eta gainera beste subeuskalki hauek ere¹:

- 9) Gipuzkera hegoaldekoa
- 10) Bizkaiera sartaldekoko
- 11) Sortaldeko behenafar salazarrera
- 12) Erronkariko zuberera.

Nola bildu zituen Bonapartek testuok?

Esana dago kolaboratzailez inguratzen zela. Liburu honetan ez

¹ Ari garen gai honetarako oso interesgarriak zaizkigu Julio Urquijok argitaratu zituen testuak RIEV aldizkariaren II eta IV tomoetan. Berez, Bonapartek Bruno Echeniqueri egin zizkion gutunak dira:

RIEV II, 215-221; 655-659

RIEV IV, 233-297

zaigu esaten nork bidali zizkion itzulpenok, baina Bonaparteren beste testu batzuk hartzen baditugu oinarritzat eta bakoitzari zor zaiona eman behar zalonez gero, Julio Urquijok prestatu zuen zerrendari garraizkiola, esan dezakegu hauek diratekeela Bonaparteren kolaboratzaileak, gehiago ere izan arren:

- 1) Jose Antonio AZPIAZU, gipuzkoarra
- 2) L'abbé CASENAVE, Zizekoa
- 3) DUVOISIN Kapitaina, lapurtarra
- 4) Bruno ECHENIQUE, elizondotarra ²
- 5) Martin ELIZONDO, Aezkoarra
- 6) Prudencio HUALDE, Bidangozako
- 7) L'abbé INTXAUSPE, zuberotarra
- 8) A. P. ITURRIAGA, gipuzkoarra
- 9) Joakin LIZARRAGA
- 10) Mariano MENDIGATXA, Bidangozako
- 11) Pedro Jose MINONDO, Garraldakoa
- 12) SALABERRI jauna, behenafarra
- 13) Pedro Jose SAMPER, Jaurrietakoa
- 14) Fray J. A. URIARTE, bizkaitarra ³

Hauek ditugu, bada, Bonaparteren euskalkiak eta Bonaparteren kolaboratzaileak. Horien laguntzaz, aipatutako kriterioez ere, argitaratu zituen testuok printzeak.

Pello Salaburu

² Ba dakigu ziur Echeniquek parte zuzena hartu zuela testu hauetan. Echenique Elizondon bizi izan zen, baina Axularren herrikoa genuen jaiotzez. Orain bertan inprimategian daude Echeniquek Bonaparterentzat prestatu zituen lanik garrantzizkoenak eta Biblia zati hau handik hartuta dago, nahiz eta Bonapartek ez errespetatu jatorrizko ortografia. Liburu horretan, «Baztango euskalkiaz (1)», zehatzago hitzegiten dut kontu honi buruz.

³ RIEV, II: 216. orr.

I. 1. DIALECTO GUIPUZCOANO

Ona non irten zan ereille bat ereitera.

Eta ereiten ari zala, azi batzuek erori ziran bide bazterrera, eta etorri ziran zeruko egaztiak, eta jan zituzten.

Besteak erori ziran leku arritsuetan, non ez zeukaten lur asko: eta bereala jayo ziran, zeren etzuten lur ondo-koirik.

Bañan eguzkia irten zanean, erre ziran eta igartu ziran, zergatik ez zuten sustrairik.

Eta besteak erori ziran arantzen gañean: eta arantzak azi ziran, eta ito zituzten.

Eta besteak erori ziran lur onean: eta ematen zuten frutua, batak eun alako, besteak irurogei, eta besteak ogei ta amar.

Aditzeko belarririk duenak, aditu dezala.

I. 2. DIALECTO VULGAR DE CEGAMA (GUIPUZCOANO MERIDIONAL)

Irten zon bein baten ereiñtzalle batek ereitea.

Eta bikorrak banatzen, batzuk biden ondón eroi zien, eta zeruko egaztik etorrita, jan zituen.

Beste batzuk arritartetan eroi zien, nun zeon lur guchi: eta beala irten zoen, chit lur gañen zerelako.

Baño euzkie jayo zanen, erre zien eta igartu zien, bate zuztarrik kasi etzoelako.

Beste bikor batzuk antzartaten eroi zien: eta azi zien antzak, eta ito zituen.

Beste batzuk aizkenen eroi zien lur onen: eta eman zoen frutue, buru batek eun, beste batek irurogei, beste batek oetamar eta la.

Belarririk dauzkenak entenditzeko, ai dezala.

II. 3. DIALECTO VIZCAINO

Orra nun urten eban ereiten dabenak ereitera.

Eta ereiten diarduala, azi batzuk jausi ziran bidiaren onduan, eta etorri ziran zeruko egaztiyak, eta jan zitubezan.

Beste batzuk barriz jausi ziran arrizetan, nun ez euken lur asko: eta laster erne ziran, ez eukelako lur lodiya.

Eta eguzkiyak urtenik, erre ziran: eta ez eukelako sus-trairik, sikatu ziran.

Beste batzuk berriz jausi ziran arantzetan: eta azi ziran arantzaak, eta ito zitubezan.

Beste batzuk berriz jausi ziran lur onian: eta emoten eben frutuba, batek eunka, bestiak irurogeika, bestiak ogetaamarka.

Daukazanak belarriyak entzuteko, entzun dagiyala.

II. 4. DIALECTO VULGAR DE OCHANDIANO (VIZCAINO OCCIDENTAL)

Ona nun urten eban ereiten dabenak ereitera.

Da ereiten ebillela, asi batzuk yausi sirien bidien onduen, da etorri sirien seruko egastiye, eta yan situbesan.

Beste batzuk barres yausi sirien arri artietan, nun es euken lur asko: da laster erne sirien, es eukelako lur lodiye.

Da eguskiyek urtenik, erre sirien: da es eukelako sus-trairik, siketu sirien.

Beste batzuk barres yausi sirien arantza artietan: da asi sirien arantzak, da ito situbesan.

Beste batzuk barres yausi sirien lur onien: da emoten euden frutube, batek eunke, bestiek irurogeike, bestiek ogetaamarka.

Daukesanak belarriyek entzuteko, entzun daiyala.

III. 5. DIALECTO VULGAR DE ELIZONDO (ALTO-NAVARRO SEPTENTRIONAL)

Una aldi batez azi ereile bat atra zen ereitera.

Eta ereiten ai zelaik, zembait azi erori ziren bideain ondoan, eta torri ziren aireko egaztinak, eta denak yan zituzten.

Bertze zembait erori ziren kaskallu lekura, non ezpaizten lur guti baizik: eta sortu ziren bela, etzutelakotz lur gizena.

Bañan iruzkia atra zelaik, erre ziren: eta iñartu ziren, etzutelakotz zañik.

Eta bertze zembait erori ziren elorrien artera: eta aunditu ziren elorriak, eta ito zituzten.

Eta bertze zembait erori ziren lur onera: eta kartzen zuten fruitu, batek eun, bertzeak iruetanogei, eta bertzeak ogeitaamar.

Begarriak ituenak aitzeko, ai beza.

IV. 6. DIALECTO VULGAR DE ELCANO (ALTO-NAVARRO MERIDIONAL)

Atra ze bein ereikizale bat ereikitsera.

Eta barrayatzean granoak, erorzere batzuk bide ondoan, eta etorzere gorako choriak, eta shan zuste.

Erorzere berze batzuk arduyetan, non zen lur guti: eta berla shayo zere, zeren zegon lurra ashalkiro.

Baña iruzkia atra zelaik, erre zere eta eyartu, zeren kuasik ezpaizute zainik.

Berze grano batzuk erorzere larretan: eta larrak anditu zere, eta ito zuste.

Berze batzuk enfin erorzere lur onean: eta eman zute fruitu, non egunka baten, non irutanogei, eta non ogeitamar.

Dituenak bearriak entendatzeko, entenda bez.

V. 7. DIALECTO LABORTANO

Huna hazi eraile bat athera zen eraitera.

Eta eraiten ari zelarik, hazi parte bat erori zen bide gainean, eta shoriak ethorri ziren eta yan zuten.

Eta bertze parte bat erori zen lekhu harritsu batetara, non ezpaitzuen lur hainitzik: eta berehala sortu zen, zeren ezpaitzen barna sartzen lurrean.

Eta iguzkia yekirik, errea izan zen: eta errorik etzuelakotz, ihartu zen.

Eta bertze parte bat erori zen elhorrien artera: eta elhorriak handitu ziren, eta itho zuten.

Eta bertze parte bat erori zen lur onera: eta ekharri zuen fruitu, batek ehunka, bertzeak hiruhogoika, bertze batek hogoietahamarka.

Beharriak dituenak aditzeko, adi beza.

VI. 8. DIALECTO VULGAR DE BAIGORRI (BAJO-NAVARRO OCCIDENTAL)

Behin eraileat yau zen eraitera.

Eta eraiten ai zelaik, hazi puskaat erori zen bidiaian gaineat, eta yin ziren zeruko shoriak, eta yan zuten.

Bertze hazi puskaat erori zen leku harritsu batetaat, nun ezpaitzen lur handiik: eta berehala sortu zen, zeeneta ezpaitziin lurra lodi.

Bainan iuzkia yeikita, erre zen: eta ezpaitziin erroik, eihartu zen.

Berze puskaat erori zen elhorripera: eta elhorriak haunditu ziren, eta itho zuten.

Berze puskaat erori zen lur huneat: eta bihia kharri ziin, batek ehun, berziak hiruetanhooi, eta berzeatek hooitahamar.

Beharriak ditiinak aitzeko, ai beza.

VII. 9. DIALECTO VULGAR DE CIZE
(BAJO-NAVARRO ORIENTAL)

Yalgi zuun behin ereileat ereitea.

Eta ereiten zielaik, hazi pharteat eori zuun bidlain gaineat, eta zeruko shoriek yin eta, yan zizien.

Beste pharteat eori zuun lekhu harritsu batzutaat, nun ezpaitzen lur handiik: eta behala sorthu zuun, lur ashala bezik etzelakotz.

Bana iruzkia yalgi zenian, erre zuun eta eihartu, erroik etzielakotz.

Pharteat ono eori zuun elhorrien gaineat: bana elhorriak handitziakin, ithua izan zuun.

Azken phartia eori zuun lur hun baten gaineat: eta frutia eman ziin, bihi batzuk emaiten zutelaik ehun baten-dako, beste batzuk hiruetanhogoi, beste zombaitek aldiz hoitahamar.

Beharriak tienak aitzeko, ai dezala.

VII. 10. DIALECTO VULGAR DE SALAZAR
(BAJO-NAVARRO ORIENTAL SALACENCO)

Elki zinuen bein kalako ereginzale bat eregitra.

Eta barreatzean granoak, zomait erori zitzan bideala urran, eta shin zitzan zeruko abeak, eta shan ztizien.

Berze batzu erori zitzan arridoyetan, non baitzen lur guti: eta bereala brotatu zizien, egonaz lurra arras me.

Baya elki zenekoz iguzkia, erre zintzan eta eartrik gel-ditu, zeren kasik ezpaitzien errorik.

Berze grano batzu erori zintzan larren artean: eta anditu zintzan larrak, eta sofokatu ztizien.

Berce batzu azkenik erori zintzan lur onean: eta eman zizien frutu, non egun batendako, non irurogei, eta non ogeitamar.

Nork izan zan bearri entendatzeko, entenda zala.

VIII. 11. DIALECTO SULETINO

Elkhi zen ereilia ereitera.

Eta ereiten ari delarik, azi zumbait erori ziren bide bazterriala, eta zelüko choriak jin ziren, eta jan zütien.

Beste zumbait erori ziren hartokietara, nun ezpeitzien hambat lürrik: eta berhala sarthü zen, lürrak loditarzünik ezpeitzian.

Eta ekhía jaiki zenian, erre ziren: eta zañik etzielakoz, eihartü ziren.

Beste zumbait erori ziren elhorrietara: eta elhorriak handitü ziren, eta itho zütien.

Bestiak erori ziren lür huniala: eta bihi eman zien, batak ehün, bestiak hiruretanhogei, bestiak hogei eta hamar.

Dianak beharri entzüteko, entzün beza.

VIII. 12. DIALECTO VULGAR DE VIDANGOZ (SULETINO RONCALES)

Erkin zen bein kalako erinzale bat eritra.

Eta granuen barriatian, zomait erori zren bidiari abaño, eta shin zren zeuriko choriak, eta shan ztein.

Berze banak erori zren arridoyetan, nonta baizegon lur chiki: eta bertan bunatu zren, lurra arin zegolakoz.

Baya iguzkia erkitiari, erre eta eshartu zren, zeren kasi ez baizein izorrorrik.

Berze orano banak erori zren shats artetan: eta anditu zren shatsak, eta sofokatu ztein.

Berze banak azkenik erori zren lur onian: eta emon zein frutu, non batarik ein, non irurogei, eta non ogei-taamar.

Biarri dionak entelegatako, entelega tzala.